

CAPITOLUL 1

CONSIDERAȚII GENERALE ASUPRA HERALDICII DIN PUNCTUL DE VEDERE AL TEORIEI BLAZONULUI

Printre științele auxiliare ale istoriei, un loc însemnat îl ocupă și heraldica, disciplină care are ca obiect ațit studiul regulilor de alcătuire a stemelor (unui stat, unui oraș, unei familii etc.), cît și istoricul acestor însemne. Încă de la început trebuie să facem clar distincția între știința heraldică și arta heraldică.

Știința heraldică are ca scop cunoașterea principiilor teoretice conform cărora se poate întocmi o stemă cu toate elementele ce o compun - scut și ornamente exterioare - precum și istoricul alcătuirii ei. Artă heraldică reprezintă realizarea practică, efectivă, în diferite țări sau regiuni, a unui armorial de stat, de provincie, de oraș, de familie etc., armorial constituit prin transpunerea plastică a amintitelor principii teoretice, studiindu-se în același timp și evoluția iconografică a acestor steme de-a lungul uneia sau mai multor perioade cronologice. Trebuie totuși precizat că inițial această diferențiere n-a existat, ea producîndu-se ulterior, pe parcursul celor circa opt secole de la apariția heraldicii, deoarece în evul mediu, în epoca creării stemelor cît și în perioada imediat următoare, știința și arta blazonului constituiau termeni sinonimi, reprezentînd una și aceeași noțiune și anume cunoașterea modalităților de alcătuire precum și explicarea și descrierea corectă a unei steme. Cu timpul, începînd încă din secolul al XII-lea, aceste modalități diversificîndu-se după loc și epocă, s-au produs deosebiri destul de accentuate ca stil și aspect general între heraldica diferitelor țări și popoare, ajungîndu-se astfel la diferențierea noțiunilor de știință heraldică și artă heraldică. Conform științei heraldice o stemă se compune:

a) dintr-un scut, ce se poate prezenta sub diferite forme (circular, oval, triunghiular, pătrat, rombic, patrulater cu baza fie ascuțită, fie curbată etc.) și al cărui cîmp poate fi împărțit sau nu, în diverse compartimente numite cartiere ¹⁾, rezultate din divizarea acestuia prin linii drepte sau curbe plasate în diferite sensuri. Respectivetele cartiere conțin în interiorul lor, colorat în multiple feluri, diverse reprezentări (personaje himerice sau naturale, aștri, animale, arme, flori etc. etc.), la rîndul lor mono- sau policrome.

b) din ornamentele exterioare care însoțesc sau înconjoară scutul.

Scutul poate avea formele cele mai diverse (numite după specificul lor, francez vechi sau modern, germanic de mai multe tipuri, englez, elvețian, italian, polonez etc.) și este împărțit simplu sau multiplu după cum urmează: despicat (secționat printr-o linie mediană verticală), tăiat (secționat printr-o linie mediană orizontală), tăiat în bandă (despărțit printr-o diagonală din colțul superior dextru spre cel inferior senestru), tăiat în bară (despărțit printr-o diagonală din colțul superior senestru spre cel inferior dextru), scartelat sau sfertuit (divizat printr-o mediană verticală și una orizontală ce creează patru cartiere), scartelat în curmeziș (aceleași patru cartiere rezultate din întretăierea celor două diagonale), gironat (combinarea scartelatului cu scartelatul în curmeziș, creînd opt cartiere), tripartit în pal sau divizat multiplu în pal (împărțire a scutului în trei sau mai multe părți prin linii verticale la egală distanță între ele), tripartit în fascie sau divizat multiplu în fascie (împărțire a cîmpului scutului în trei sau mai multe părți prin linii orizontale la egală distanță între ele), în sfîrșit 6, 9, 12, 16 etc. cartiere (divizarea scutului în respectivul număr de compartimente prin intersectarea unor linii verticale și orizontale plasate la distanță egală între ele).

Așa-numitele piese onorabile (30 la număr în știința clasică a blazonului) constituie în ultimă analiză un alt mod de distribuire a cîmpului scutului, din care heraldica noastră nu folosește decît aproximativ jumătate și anume: capul sau șeful, cîmpia sau talpa, palul, fascia, banda, bara, crucea, crucea în curmeziș, șevronul sau căpriorul, crăcana sau furca (simplă sau răsturnată), scut central (în inimă, în abis), franc'cartier, franc'canton, bordură, orlă, triunghi în șef, triunghi în talpă. Multiplicarea acestor piese onorabile, frecventă în heraldica occidentală, nu este întîlnită în cea românească (deci considerăm că nu este cazul să mai menționăm denumirile în cauză).

Așa-numitele smalțuri întrebuintate în componența unei steme sînt alcătuite din metale (aur și argint), culori (roșu, albastru sau azur, verde, negru, purpuriu și portocaliu, ultimele două fiind aproape nefolosite în heraldica românească) și în sfîrșit din blănuri (hermina și contra-hermina, sîngeapul și contra-sîngeapul, prima categorie extrem de rar întîlnită în stemele noastre autohtone, iar cea de a doua nefolosită). Practica curentă interzice plasarea unei mobile de metal în cîmp tot de metal, o prohibire identică privind și așezarea unei mobile de culoare în cîmp colorat; cazurile în care acest principiu este călcat constituie excepții intenționate care au o explicație specială ce trebuie căutată, fiind vorba de concedări exprese în acest sens.

Semnele convenționale (liniaturi sau puncte) pentru indicarea smalțurilor heraldice în reprezentările necolorate sînt următoarele: pentru aur, puncte plasate la egală distanță între ele; pentru argint, cîmp liber; pentru roșu, linii paralele verticale; pentru albastru, linii paralele orizontale; pentru verde, linii paralele diagonale de la dextra la senestra; pentru purpuriu, linii paralele diagonale de la senestra la dextra; pentru negru, linii paralele verticale și orizontale întretăiate; pentru portocaliu, linii paralele verticale întretăiate de linii paralele diagonale de la senestra la dextra. Blănurile au și ele reprezentări convenționale și anume: hermina, codițe negre pe argint; sîngeapul, clopote de azur alternate cu clopote cu argint; contra'hermina,

codițe de argint pe negru; contra'sîngeapul, clopote avînd cupele alipite la bază două cîte două, alternate azur cu argint.

În ceea ce privește mobilele scutului ele se împart în figuri naturale, himerice și artificiale.

1. Figurile naturale sînt reprezentate prin:

a) personaje umane de ambe sexe și de toate vîrstele, înfățișate din față, pe trei sferturi sau din profil, cap, bust sau trup întreg (uneori numai anumite membre, ochi, mîini, picioare etc.), îmbrăcate sau nu, încoronate sau nu, purtînd sau nu diferite atribute. (Printre aceste personaje cu aspect uman se plasează și îngerii de diverse categorii precum arhangheli, heruvimi, serafimi etc.);

b) animale (patrupede, păsări, reptile, pești, insecte etc.) reprezentate din față sau din profil, cap sau trup întreg, în diferite poziții (stînd, umblînd, alergînd, zburînd, înotînd etc.), pentru păsări sau insecte, cu aripile închise, pe jumătate sau larg deschise, pentru toate animalele, cu boturile sau ciocurile închise sau deschise, cu limba scoasă sau nu, cu gheare sau fără etc.;

c) plante (flori sau arbori de cele mai variate specii, florile reprezentate cu tulpină sau fără, arborii plantați în terasă sau dezhădăcinați etc.);

d) aștri [soare, lună (crai-nou în diverse poziții, sau mai rar disc lunar), stele (cu cinci sau mai multe raze), comete, toate acestea multiplicat sau nu în cîmpul scutului];

e) elemente ale naturii (precum aerul, reprezentat prin nori de diferite forme, curcubeu etc.; focul, înfățișat prin flăcări, torțe aprinse, ruguri etc.; apa, simbolizată prin fîntîni, rîuri sau valuri; în sfîrșit pămîntul, reprezentat prin munți, dealuri, coline, stînci, terase etc.).

2. Figurile himerice sînt înfățișate prin creaturi mitice, născocite de fantezia umană și anume acele ființe rezultate din diverse combinații între om și animale (precum centauri, sirene marine, melusine, harpii etc.), între diversele specii de animale (dragoni, grifoni, hidre, licorne etc.) sau animale fabuloase (păsări fenix, acvile bicefale, salamandre etc.).

3. Figurile artificiale cuprind diverse obiecte create de mîna omului precum obiecte de cult (vase sau alte instrumente folosite în timpul slujbelor religioase, creștine sau păgîne, cît și însemnele dregătorilor bisericești — mitre, cîrji, cruci etc.) sau profane (arme de război sau de vînătoare, nave de diverse forme și utilizări, construcții arhitectonice de cele mai variate tipuri, castele, turnuri, ziduri, arcuri, clădiri civile etc.), articole de îmbrăcăminte de multiple întrebuițări, aparținînd felurilor stiluri și epoci, în sfîrșit scule de lucru sau ustensile uzuale de cele mai diverse feluri (precum ciocane, ancore, chei, clopote laice, instrumente muzicale etc.).

Ornamentele exterioare ale scutului se compun din:

a) timbru alcătuit din coif (plasat în față, pe trei sferturi sau din profil, fiind sau nu încoronat, cu viziera închisă sau deschisă, avînd sau nu gratii, în genere în număr impar: 3, 5, 7, 9, 11), cimier (ornament așezat în partea cea mai ridicată a unei steme, de obicei deasupra coifului, reprezentînd sau nu mobila principală din scut, alcătuit uneori și din penaje, coarne, aripi de diferite feluri și dimensiuni) și lambrechini;

b) coroana de rang de felurite tipuri și forme ;

c) sprijinitori formați din tenanți, suportți și susținători;

d) mantou și pavilion;

e) deviză.

Știința heraldică occidentală mai cunoaște și alte elemente, foarte diversificate și mai speciale, neutilizate însă în heraldica românească, pentru care motiv nu am socotit necesar să le mai menționăm.

Înainte de a încheia acest capitol, considerăm necesar să mai furnizăm și unele concluzii la care au ajuns heraldiștii occidentali contemporani în cercetările lor asupra originii disciplinei care guvernează legile blazonului. Spre deosebire de ceea ce s-a crezut pînă în trecutul apropiat și anume că apariția stemelor în Europa s-ar fi datorat aproape exclusiv Crucidelor, investigațiile în acest domeniu întreprinse de specialiști în ultimele decenii au dus la rezultate din care reiese că rolul numitelor războaie religioase în elaborarea însemnelor armoriatate a fost neînsemnat. În schimb, actualmente se consideră că factorul ce a determinat - în a doua treime a veacului al XII-lea - apariția blazoanelor pe teritoriul continentului nostru trebuie pus în legătură în primul rînd cu evoluția echipamentului militar. Heraldica a luat așadar naștere din contopirea într-un sistem bine încheiat a diverselor elemente emblematice preexistente, aflate pe sigilii, pe scuturi de luptă și pe steaguri (personale sau de grup), din care ultimele par a fi jucat rolul cel mai însemnat în viitoarea alcătuire a stemelor. Ca o consecință a unor astfel de împrejurări, studiile cele mai autorizate, despre care am amintit mai sus, au ajuns la concluzia că între secolele XIII și XV oricine a putut să adopte armerii după bunul său plac, cu singura condiție de a nu uzurpa vreo altă stemă anterior constituită, legislațiile restrictive în acest domeniu începînd a fi semnalate de-abia în ultimii ani ai veacului al XV-lea ²). Într-o asemenea situație, apariția și la români a însemnelor heraldice devine perfect explicabilă, respectivele steme constituind un caz tipic de așa-numite « arme de asumțiune » (adică auto-conferite) a căror confirmare de către vreun domnitor moldo-valah oarecare spre a deveni « arme de concesiune » nu s-a mai produs niciodată din considerente politice și religioase bazate pe unele tradiții ancestrale ale poporului nostru, tradiții ce l-au determinat să-și însușească de o manieră specifică proprie atare practici feudale vest și central-europene. În acest sens precizăm că țările române, aflate inițial sub influența politică

și culturală a Bizanțului ortodox (ce nu cunoscuse o artă a blazonului), nu puteau prelua sistemul folosirii însemnelor heraldice în forme identice celor ale statelor occidentale catolice, care aparțineau deci unei alte orientări cultural-politice.

Cu aceasta încheiem capitolul de față subliniind că deși în cuprinsul său am abordat probleme teoretice generale ³⁾, am ținut totuși seamă de aspectele ce interesează heraldica românească, selectând cu precădere din multitudinea elementelor întâlnite în știința europeană a blazonului doar pe acelea folosite în armorialul nostru autohton.

.....
¹⁾ Inițial, termenul de cartier se aplica numai celor patru cîmpuri ale scutului scartelat (quart= sfert, quartier=sfert de scut); ulterior prin extensiune de sens, el a ajuns să însemne un compartiment al scutului, indiferent de numărul diviziunilor acestuia.

²⁾ Vezi în acest sens, de pildă, MICHEL PASTOUREAU, *Où en sont les études d'héraldique médiévale ?*, în *Revue française d'héraldique et de sigillographie*, XXVIII, 1975, bul. no. 45, p. 7-11.

³⁾ Autorii și titlurile manualelor heraldice occidentale folosite pentru alcătuirea capitolului de față sînt indicați fără excepție în Bibliografia prezentei lucrări (v. Partea a III-a, Anexe, nr. 2).

Extrasul prezentat este la pag. 13 – 16 din acest volum

